

TÜRKİYE’DE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI

Samet Ağçalı

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Ağçalı, Samet. “Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları”, İNSAMER, 24.01.2020.

 Analiz

Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) tanımına göre yaşlılık “çevresel faktörlere uyum sağlama yetisinin giderek azalmasıdır.”. Yaşlanma, bugün önlenmesi mümkün olmayan kronolojik, sosyolojik, biyolojik ve psikolojik boyutlu bir gerilemedir. Bu hayat boyu devam eden bir süreçtir.¹ Belli bir başlangıcı veya bitiş anı tam olarak bilinmeyen yaşlanma olgusu, birçok organ sisteminde adölesan dönemden sonra belirsiz bir anda başladığı düşünülmektedir. Günümüzde kimlerin yaşlı sayıldığı konusunda

çok farklı görüşler bulunsa da, 65 yaş ve üzeri kişilerin ‘yaşlı’ olarak kabul edilmesi yaygın bir kabul görmektedir.²

Sağlık altyapısında ve beslenme koşullarındaki iyileşmelerin etkisiyle ortalama yaşam beklentisi artarken, ülkelerin yaşlı nüfusu da giderek çoğalmaktadır. Bu konuda yapılan istatistikler özellikle Batılı birçok ülkenin nüfus krizine girdiğini gösterirken, Türkiye’ye ilişkin rakamlar, önümüzdeki 50 yılda ciddi bir yaşlanmanın oluşacağını göstermektedir.

Yıl	Yaşlı nüfus			Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1935	628 041	278 846	349 195	3,9	3,5	4,2
2018	7 186 204	3 170 132	4 016 072	8,8	7,7	9,8
2023 (1)	8 867 951	3 964 105	4 903 845	10,2	9,1	11,3
2080 (1)	27 413 359	12 556 365	14 856 994	25,6	23,6	27,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2018

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Tabloda da görüldüğü gibi, 1935'ten 2018'e doğru yapılan sayımlarda, yaşlı nüfus oranları toplam nüfus içinde yaklaşık 2,3 kat artmıştır. Bu trendin devam etmesi halinde, yakın vadede yani 2023 yılında toplam nüfusun %10'u ve uzak vadede 2080 yılında ise ülke nüfusunun %25'inin yaşlı nüfustan oluşması beklenmektedir.

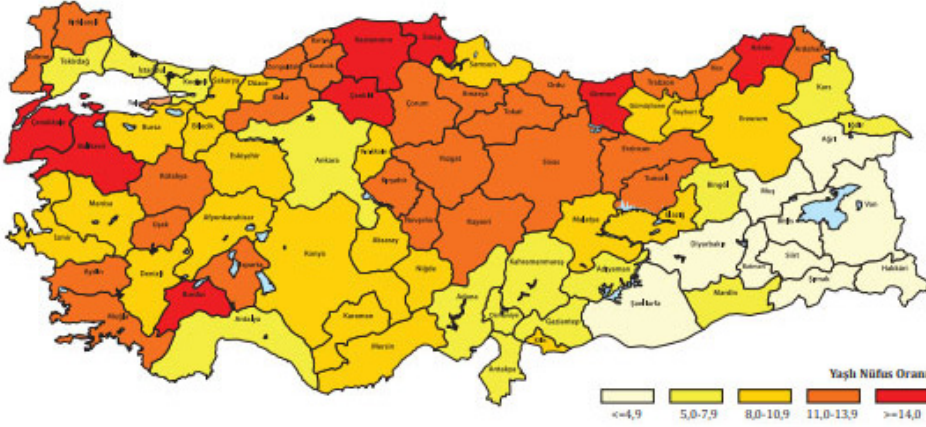
hale getirmektedir. Sayısı giderek artan yaşlı nüfusumuz için; demografik, ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki ve insani birtakım faktörler bağlamında kısa, orta ve uzun vadeli politikalar geliştirilmelidir.

Teknoloji ve tıptaki gelişmelere bağlı olarak yaşam koşulları ve kalitesi iyileşip, ortalama yaşam süresi arttığından öncelikle demografik dönüşüm çok iyi analiz edilerek işe başlanmalıdır. Bunun yanı sıra yaşlanma ile birlikte gelirin azalması nedeniyle, ekonomik unsurlar gözönünde bulundurulmalıdır. Bireyin yaşlanması, emekli olması veya işinden ayrılmak zorunda kalması; çalışma yaşamında aktif olarak yer aldığı dönemlere kıyasla gelirinde belirgin bir azalmaya neden olurken, yaşlılığa bağlı hastalıklar da giderlerinde

artışa neden olmaktadır. Aktif nüfus dışında kalan yaşlı nüfus ekonomik açıdan herhangi bir üretim faaliyetinde bulunmadığı sürece, tüketici grup içerisinde yer alacak, bu durum ise çalışan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu yaşlı nüfus oranının artmasına sebep olacaktır. Bu sebeple gelişmiş ülkeler yaşlı bireyleri çalışmaya özendirerek, yaşlılıkta karşılaştıkları engelleri aşmalarına yardımcı olacak birtakım sosyal politika uygulamaları yürütmektedirler ve bu politikaların temelinde yaşlı bağımlılığın azaltılması amacı yatmaktadır.

Aile yapısında meydana gelen dönüşümler gibi sosyal sebepler de yaşlı bireylere yönelik politikaların belirlenmesinde etkilidir. Geleneksel aile modelinde yaşlılar toplumsal alanda üst konumda bulunmakta, onların bilgi, tecrübe ve saygınlıkları muhafaza edilmektedir. Endüstrileşme, toplumdaki üretim ilişkilerinde olduğu kadar aile kurumunun yapısında da birtakım değişikliklere sebep olduğundan, aile bazı fonksiyonlarını kaybetmeye başlamış ve adeta daralarak çekirdek aile denilen boyutlara küçülmüştür. Çekirdek aile modeli ile ailenin

Türkiye'nin Yaşlanma Haritası-İllere Göre Yaşlı Nüfusun İlin Toplam Nüfusu İçindeki Oranına İlişkin Türkiye Haritası (2016 - %)

Kaynak: TÜİK, ADNKS Sonuçları (Canpolat ve Güder, 2017)

Ülkemizde, yaşlı nüfus sayısı ve ildeki yaşlıların oranı açısından en yaşlı ilimiz nüfus büyüklüğünün de etkisiyle İstanbul'dur. İstanbul'da 940.318 yaşlı bulunmaktadır ve bu yaşlılar ülkemizdeki yaşlıların %14,14'ünü oluşturmaktadır. İstanbul'u 432.681 (%6,51) yaşlı ile İzmir, 420.645 (%6,32), yaşlı ile Ankara takip etmektedir. Bu 3 ilimizdeki yaşlıların toplam oranı ülkemizdeki yaşlıların toplam oranının %27'sini yani 4'te 1'inden fazlasını oluşturmaktadır. Yaşlı sayısının fazla olduğu diğer illerimiz de sırasıyla; 246.027 (%3,70) yaşlı ile Bursa, 186.624 (%2,81) yaşlı ile Konya ve 178.432 (%2,68) yaşlı ile Antalya'dır. Ülkemizde, yaşlı nüfus sayısı ve ildeki yaşlı nüfusun ülke nüfusuna oranının en az olduğu iller ise sırasıyla; %0,13'lük oran ve 8.713 yaşlı sayısı ile Hakkâri, %0,14'lük oran ve 9.091 yaşlı ile Bayburt ve %0,16'lük oran ve 10.755 yaşlı ile Kilis'tir.³

Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar

Giderek yaşlanan nüfus, yaşlılara yönelik sosyal politikaların oluşturulmasını zorunlu

çocuklar ve yaşlıların birlikte yaşamasının sağladığı kuşaklararası iletişim ve değerlerin yaşatılması fonksiyonu kaybolmaya başlamıştır. Ailenin sayısal olarak küçülmesi gibi etkenler yaşlı bireylerin evde bakımını zorlaştırmış, bu sebeplerle yaşlılara karşı olan sorumluluklar sosyal kurumlara devredilmeye başlamıştır.

Sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkeler herkese içinde yaşadıkları toplum olanaklarına uygun bir yaşam seviyesi sağlamak, vatandaşlarının sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmek ve sosyal güvenliklerini temin etmek sorumluluğunu yüklenmiştir. Sosyal devlet ilkesi gereği yaşlıların bakılması, korunması, gözetimi; çalışma isteği ve yeterliliği olan yaşlı bireylerin iş bulmalarına yardım edilmesi; iş ilişkisinin devamı süresince her türlü ayrımcılığa ve olumsuz çalışma koşullarına karşı korunması; belirli bir gelir güvencesine sahip kılınmaları gibi uygulamalar önem kazanmıştır.

Bu anlamda, Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamalarını iki kategoride incelemek ve geldiğimiz seviyeyi anlamak mümkündür. Bunlar; sosyal güvenlik hizmetleri ve sosyal hizmetlerdir.

Sosyal Güvenlik

Türkiye’de sosyal güvenlik hakkı, Anayasanın 60’ıncı maddesindeki “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” hüküm ile açıkça ortaya konmuştur.⁴ Yaşlanmak bir risk olarak kabul edildiğinden yaşanan bireylere sosyal güvenlik sistemi içinde sigorta yardımları, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler sunulmaktadır. Böylece yaşlı bireylerin yaşlılıkları sebebiyle uğradıkları gelir kayıpları sosyal sigortalar ve primsiz ödemeler kapsamında telafi edilmeye çalışılmaktadır. Ülkemizde yaşlılık sigortası yaşlı bireylere yönelik sosyal politika uygulamalarının başında gelmektedir. Yaşlılık sigortasının amacı, aktif olarak çalışma yaşamından çekilen bireyin uğramış olduğu gelir kayıplarının yaşlılık sigortası kapsamında telafi edilmesidir. Yaşlılık sigortasından yapılacak temel yardım yaşlılık aylığıdır.

Yaşlılıkta önemli bir hedef olarak görülen emekliliğe hak kazanabilmek için 1999 yılına kadar, gerekli çalışma ve prim şartını sağlamak kaydıyla kadınlar 38, erkekler de 43 yaşında emekli olabiliyorlardı. Ancak 1999 yılından başlayarak emeklilik yaşı kademeli olarak yükseltilmiş ve son olarak yeni işe başlayanlar için 65 yaşına çıkarılmıştır.

Yaşlılık aylığına hak kazanılabilmesi için öngörülen yaş genellikle, 60 ile 65 yaşlar arasında olmakla birlikte, bazı hallerde işgücü piyasasından erken ayrılma gibi nedenlerle kolaylaştırılmış emeklilik seçenekleri olarak adlandırabileceğimiz seçenekler de sunulmuştur.

Türkiye’de düzenli bir yaşlılık aylığına sahip olmayan, çalışma yaşamına giremeyen ya da girse bile düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalan yaşlı bireylerin yoksulluğa karşı korunması da önem arz etmektedir. Bu durumdaki yaşlı bireyler içinde birtakım hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan 1976 yılında kabul edilen 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” ile temel düzenleme getirilmiştir. Bu çerçevede, 65 yaşını doldurmuş, kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden bir gelir veya aylık bağlanılamayan, iş yapma ve çalışma gücünden yoksun ve muhtaçlığını kanıtlayan Türk vatandaşlarına yaşamları boyunca belirli düzeyde bir aylık bağlanmaktadır.

Sosyal Hizmetler

Bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada ve toplum yapısındaki değişimlere uyum sorunlarını çözmeye yardımcı olmaya yönelik yöntemlerin tümünü sosyal hizmet uygulamaları içinde değerlendirebiliriz. Bir başka tanımla sosyal hizmetler kişi, grup ve toplumlara sosyal, ruhsal ve fiziksel yönlerden, olanaklar çerçevesindeki en yüksek refah düzeyine ulaşabilmeleri için yardım yapılmasıdır.

Ülkemizde maddi imkânları yetersiz, sosyal açıdan yoksunluk içinde olan bireylere yönelik yardımlar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme

Kurumu bünyesinde başlatılmış, daha sonra ise bu hizmetler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Yaşlı bireylere yönelik kurumsal bakım hizmetleri; huzurevleri, huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, yaşlı hizmet merkezleri ve yaşlı dayanışma merkezleri tarafından sunulmaktadır. Huzurevleri, kurumsal bakım modeli çerçevesinde, yaşlı bireylerin barınma, dinlenme, yeme, içme gibi ihtiyaçlarının yanında psikolojik ve sosyal diğer ihtiyaçlarının da giderilmesi amacıyla kurulan sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Ülkemizde huzurevleri, yaşı 60'ın üstünde, tek başına evde kalmakta zorlanan, kimsesiz, yalnız, yardıma ihtiyaç duyan sağlıklı yaşlı bireyleri kabul etmekte ve bu kuruluşlar kamu kurum ve kuruluşları, dernek ve vakıflar ya da özel kişilere bağlı olarak açılabilir.

Türkiye'de bakanlığa bağlı 152 huzurevi 15.264 kişilik kapasiteye sahipken, diğer kamu kuruluşlarına bağlı huzur evlerinin sayısı 25 olup kapasitesi 3504, özel huzur evlerinin toplam sayısı 233 olup kapasitesi ise 14.917'dir.

Bu kuruluşlarda yaşlı bireylere sosyal bakım hizmetleri, psikolojik, sosyal, tıbbi rehabilitasyon programları ile bakım ve tedavi hizmetleri verilmektedir. Yaşlı hizmet merkezlerinde ev ortamında ailesi, akrabaları ya da kendi başına yaşayan, akıl ve ruh sağlığı yerinde olan yaşlı bireylere olduğu kadar; Alzheimer, Demans gibi hastalığı olan yaşlı bireylere de hizmetler sunulmaktadır.

Bu merkezler dışında bir de evde bakım uygulamaları bulunmaktadır. Evde bakım, kısaca bireylerin bakım ihtiyaçlarının ev ortamında karşılanması olup, bu hizmetler kapsamında hasta ve ailelerinin tıbbi ve bireysel ihtiyaçları giderilmektedir. Evde bakım, aile üyeleri ya da diğer yakınlar tarafından yapılabildiği gibi; evde sağlık bakımı ve kişisel bakım konusunda uzman meslek grupları aracılığıyla resmi yollarla da yapılmaktadır. Evde bakım hizmetleri yaşlı bireyin kendi ortamında daha özgür bir şekilde yaşamasına, sevdikleriyle yakın iletişim içinde

olmasına imkân sağlayarak onun mutluluk düzeyini ve yaşam kalitesini arttırmaktadır. Diğer taraftan yaşlının bakım sorumluluğunun aile fertlerinin üzerinden alınması dolayısıyla iş ve sosyal yaşantısı kısıtlanmamakta ve bireylerin tükenmişlik yaşamlarının önüne geçilebilmektedir. Ülkemizde evde bakım hizmetine ilişkin ilk hazırlık çalışmaları 2009 yılında başlatılmıştır ve bu kapsamda yaşlılara, kahvaltı hazırlama, yemek ve ütü yapma, ev ve mutfaklarını düzenleme, öz bakım ve banyo yaptırılması, hastalandıklarında hastanede refakat etme gibi hizmetler sunulmaktadır.

Yaşlı dayanışma merkezleri ise evlerinde tek başına yaşayan yahut aileleri ile birlikte ikamet eden, 60 yaş ve üstündeki yaşlıların fizyolojik, sosyal, psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik destek hizmetleri veren gündüzlü bakım kuruluşlarıdır. Yaşlı dayanışma merkezlerine üye olan yaşlı bireylere psikolojik danışmanlık, çeşitli konularda rehberlik, el becerilerine yönelik faaliyetler ve basit düzeyde sağlık yardımları sunulmaktadır. Yine bu merkezlerde yaşlı bireylere eğlenceler ve sosyal aktiviteler düzenlenmektedir. Yaşlı dayanışma merkezlerinde yaşlı bireyler birlikte sohbet edebilmekte, sorunlarını, dertlerini paylaşabilmekte, boş zamanlarını etkin bir şekilde değerlendirme imkânına kavuşabilmekte ve böylece onların hem kendilerini yalnız hissetmelerinin önüne geçilmekte hem de sosyalleşmeleri sağlanmaktadır.

Sonuç

Ülkemizde yaşlı nüfus grubuna 65 yaş ve üzeri bireyler girmektedir. Yaşlılık yeni bir olgu olmamasına karşın, Dünya genelinde her geçen gün yaşlı nüfusun artması, hükümetleri bu konuda düzenlemeler yapma ve önlemler almaya zorlamaktadır. Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye'nin genç nüfus potansiyeli yüksek olmasına rağmen, gelecekte ülkemizde yaşlı nüfusun artacağı ve buna bağlı olarak birtakım yapısal sorunların ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

Yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların oluşturulmasında demografik, ekonomik, sosyal,

siyasi ve hukuki, insani faktörler etkilidir. Sosyal politika uygulamaları çerçevesinde halen uygulanmakta olan; sigorta yardımları, sosyal yardımlar, kurumsal bakım hizmetleri; huzurevleri, yaşlı hizmet merkezleri gibi uygulamalar güncel ihtiyaçlara göre yeniden organize edilmelidir.

Aile Bakanlığı bu konuda en önemli kurum olsa da, artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da çözümler üretmesi büyük önem taşımaktadır. Yeni sosyal hizmet politikalarının oluşturulmasında sivil toplumunu sunacağı öneriler yöneticilere de yardımcı olacaktır.

Sonnotlar

- ¹ Karaman, Y., Aksu, M., Çatakoğlu, Ö., Ersoy, A.Ö., Arman, F. (1997). Normal yaşlılıkta kognitif fonksiyonların incelenmesi: mental durum testleri standardizasyon çalışması, Erciyes Tıp Dergisi, 19:11-18.
- ² Ergün, Ö.G., Uğuz, Ş., Bozdemir, N., Saatçi, E., Akpınar, E. (2001). Yaşlılık, depresyon ve serum kolesterol düzeyi arasındaki ilişki. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 10: 419-425.

- ³ Bülent Karakuş, “Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2018.
- ⁴ Sosyal Güvenlik Kurumu İnternet Sayfası, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz>, (17 Ocak 2020)

Kaynakça

Selin Umutlu, Meryem Tekin Epik, Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Sosyal Politika Uygulamaları, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 2019.

Selahattin Erol, Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2011.

Sosyal Güvenlik Kurumu İnternet Sayfası, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz>, (17 Ocak 2020)

Prof. Dr. Sait Dilik. «Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler». Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 35 (1980).

Doç. Dr. Mehmet Bekaroğlu, Yaşlılık Döneminin Ruhsal Sorunları, Aile ve Toplum Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 1 Mart 1991.